

Hegedűs Éva:

Angola és Magyarország kétoldalú kapcsolatai 1975 és 1993 között

Szakértők és ösztöndíjasok, Ikarusz busz, gyógyszerek, naposcsibe, gyógykezelés – csak néhány momentum azokból a kétoldalú kapcsolatokból, amelyek Magyarország és Angola között egykor még egészen intenzívek voltak. Sőt, mind a magyar, mind az angolai vezetés hosszú távra tervezte őket és nagy reményeket fűzött hozzájuk. Közbeszólt azonban a rendszerváltás, így a két országot összekötő ideológiai kapocs megszűnése és mindkét oldal gazdasági, pénzügyi krízise.

A tanulmány a 70-es, 80-as évek angolai-magyar kapcsolatait mutatja be: milyen „ösztönzésre” vettük fel Angolával a hivatalos kapcsolatokat, hogyan illeszkedett ez az akkori magyar külpolitikába, mit és miért nyújtottunk. Elemzi, hogyan és miért csökkent a magyar vállalkozókedv, és süllyedtek a rendszerváltást követően a kétoldalú kapcsolatok fokozatosan a minimális szintre.

Bevezetés

1975. november 11-én Angola elnyerte függetlenségét a közel 400 éves portugál gyarmati uralom alól.¹ A fővárost, Luandát ekkor a szocialista Népi Mozgalom Angola Felszabadításáért (MPLA) tartotta kezében, így ő kiálthatta ki az Angolai Népi Köztársaságot. És bár még véget sem ért a harc az MPLA és az Angola Felszabadításának Nemzeti Frontja (FNLA), illetve a Nemzeti Egység Angola Teljes Függetlenségéért (UNITA) között az ország teljes területe feletti ellenőrzés megszerzéséért, az MPLA megkezdte egy szocialista

---

* Hegedűs Éva az Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karának végzett, kommunikáció és portugál nyelv és irodalom szakos hallgatója, jelenleg pedig a Közép-Európai Egyetem (CEU) Nemzetközi Kapcsolatok és Európa-tanulmányok szakán tanul. Kutatási területe a nemzetközi fejlesztési együttműködés, különös tekintettel az afrikai volt portugál gyarmatokra, valamint a humanitárius és fejlesztési segélyezés kapcsolatára, illetve a vállalati társadalmi felelősségvállalás (CSR) és a nemzetközi fejlesztési együttműködés jövőbeni összekapcsolásának területeire és lehetőségeire.

¹ 1975. január 15-én Portugália és az 1961. óta tartó, portugálok elleni felszabadító harcban résztvevő három mozgalom, az MPLA (Movimento Popular de Libertação de Angola – Népi Mozgalom Angola Felszabadításáért), az UNITA (União Nacional para a Independência Total de Angola – Nemzeti Egység Angola Teljes Függetlenségéért) és az FNLA (Frente Nacional de Libertação de Angola – Angola Felszabadításának Nemzeti Frontja) a dél-portugáliai Alvorban egyezményt kötött arról, hogy az ország november 11-én nyeri majd el függetlenségét. Addig az MPLA, az FNLA és az UNITA képviselőiből átmeneti kormány alakul, amely a portugál főbiztossal közösen igazgatja a

berendezkedésű állam kiépítését. A felszabadító harcot 1975-től pedig a mozgalmak közötti polgárháború váltotta fel, mely kisebb-nagyobb megszakításokkal egészen 2002-ig elhúzódott.

A hidegháborús politika tudvalévően nem hagyta érintetlenül a „harmadik világot” sem. A frissen függetlenné vált Angolának a meg kellett találnia a helyét kétpólusú világban. A szocialista orientáció magával hozta a szocialista közösséggel való politikai elköteleződést – noha az ország külpolitikájában az „el nem kötelezettséget” hirdette, külkereskedelmében pedig jó kapcsolatokat ápolt számos nyugat-európai és nem szocialista országgal is. Az MPLA tehát a Szovjetunió védőszárnyai alá került, amely már a portugálok elleni felszabadító harcban is fegyverekkel és pénzzel támogatta a mozgalmat, valamint egyetemeken tanult a mozgalom vezetőinek nagy része; a rivális UNITA és (felbomlásáig) az FNLA pedig az Egyesült Államok és a nyugati világ pénzügyi, logisztikai, kiképzési támogatását és nem utolsósorban fegyverszállítmányait élvezhette a polgárháború során.

A magyar-angolai kapcsolatok története egyelőre meglehetősen feltáratlan terület. A témában egyetlen monográfia létezik Árgyelán Sándor, volt luandai magyar nagykövet szerkesztésében *Angola – múlt, jelen, jövő* címmel, ez azonban csak 1981-ig tárgyalja a kétoldalú kapcsolatok alakulását.² Kutatásom során így a Magyar Országos Levéltár V. Politikai Kormányiszervek (1945–) és MDP–MSZMP iratok Osztályának, a Külügyminisztérium Dokumentum- és Irrattárának, valamint a Magyar Vöröskereszt Archívumának anyagaira támaszkodhattam. Emellett számos interjút készítettem az akkori luandai magyar külképviselet és kereskedelmi kirendeltség munkatársaival, illetve az Angolában ebben az időszakban dolgozó magyar szakértőkkel és vállalati kiküldöttekkel.³

Ideológia és kapcsolatépítés

A Kádár-rendszer magyar külpolitikájának alkalmazkodnia kellett a szovjet külpolitika irányvonalaihoz, így mint szocialista blokkbeli országnak Magyarországnak is jelen kellett lennie Angola külpolitikai és külgazdasági kapcsolataiban. Egy korabeli belső dokumentum szerint: „Az Angolai Népi Köztársasághoz fűződő kapcsolatunkat külpolitikánk alapelvei

---

gyarmatot. Az egyezmény kimondta, hogy október végén parlamenti választásokat kell tartani, november 10-éig pedig minden portugál katonának el kell hagynia az országot.

² Megjelent Apáti Sándor néven publikálva 1981-ben a Kossuth Könyvkiadónál.

³ Sajnos nem nyílt lehetőségem a luandai Külügyminisztérium, valamint az egykori prágai angolai nagykövetség vonatkozó iratanyagainak kutatására. A hazai iratok egy része emellett még nem kutatható, illetve többekkel a földrajzi távolság, vagy elhalálzásuk miatt már nem sikerült felvennem a kapcsolatot. A bilaterális kapcsolatok apró részleteinek feltérképezése így még nem teljes, ám éppen ezért a téma a történelmi kirakó és a jövő szempontjából is jó lehetőséget kínál a kutatók számára a munka folytatására.

határozzák meg, azok gyakorlata a baráti szocialista országok egyeztetett stratégiájához igazodik”.⁴ Ennek a külpolitikának az egyik alapelve a szocializmust választó fejlődő országokkal, nevezetesen Afganisztánnal, Angolával, Beninnel, Etiópiával, Jemennel, Kongóval és Mozambikkal létesített kapcsolatok bővítése volt.⁵ Külpolitikai kérdésekben az egyeztetés a Varsói Szerződés Politikai Tanácskozó Testülete, majd a Honvédelmi Miniszterek Tanácsa és a Külügyminiszterek Tanácsa ülésein folyt, gazdasági kérdésekben pedig a Kölcsönös Gazdasági Segítség Tanácsa (KGST) üléseinek ajánlásai alapján dőlt el, milyen területeken vállal Magyarország segítségnyújtást Angolában.

A kapcsolatok felvételét ugyanakkor nem kellett erőszakkal ráerőltetni az angolai vezetésre. Agostinho Neto, az MPLA vezetője és az ország első elnöke a mozgalmat Munkapárttá alakító kongresszuson 1978-ban azt mondta: „Ez a választás meghatározza a szocialista országokhoz fűződő kapcsolatainkat is: természetes szövetségeseink ők a szocialista társadalom felépítéséért vívott harcban, az imperializmus elleni küzdelemben”.⁶ Ez a nézet azonban az idők során csak a legfelsőbb vezetés szintjén érvényesült igazán. A középvezetők nagy része számára (de sokszor még a magas pozícióban lévők egy csoportja számára sem) a szocialista út és a szocialista közösséggel való kapcsolatépítés korántsem volt ilyen természetes.⁷ Ez később jelentősen hátráltatta is Magyarország és Angola kétoldalú kapcsolatainak építését.

A diplomáciai kapcsolatokat Magyarország 1975. december 23-án vette fel lagosi nagyköveten keresztül, majd a Magyar Szocialista Munkáspárt Politikai Bizottságának (PB) 1976. február 24-i határozata alapján Újvári Tibor diplomata 1976 áprilisában megérkezett Luandába, hogy ideiglenes ügyvivőként felállítsa és beindítsa a magyar nagykövetséget.⁸ A PB a Minisztertanácshoz írt előterjesztésében a következőkkel indokolta határozatát: Angola ásványkincsekben gazdag, jelentős felvevőpiaca lehet termékeinknek, stratégiaileg fontos helyen fekszik a dél-afrikai térség sorsának szempontjából, partjai előtt haladnak el az Afrikát megkerülő tengeri útvonalak, kelet-nyugati irányban haladó három vasútvonala révén összeköttetése van a kontinens keleti partjaival, és egyes afrikai országok után az európai

⁴ Magyar Országos Levéltár 003789/1987 okt. 9.

⁵ Árgyelán Sándor: A szocialista orientáció kialakulása a volt portugál gyarmatokon, különös tekintettel az Angolai Népi Köztársaságra – egyetemi doktori értekezés. Budapest: Magyar Szocialista Munkáspárt Politikai Főiskolája, Nemzetközi Politikai Tanszék, 1983. 185. o.

⁶ Az Angolai Népi Felszabadítási Mozgalom I. kongresszusa. Budapest: Kossuth Könyvkiadó, 1978. 47. o.

⁷ Magyar Országos Levéltár 002389/45/1981 dec. 3.

⁸ Az első Angolába akkreditált magyar nagykövet, Árgyelán Sándor 1977. március 12-én adta át megbízólevelét Netonak. 1980 májusától Kolesza Sándor, 1983 novemberétől Gulyás András, 1987 októberétől Németh József, 1991 januárjától 1993-ig, a képviselő bezárásáig pedig Tóth Gábor töltötte be a nagyköveti posztot. Gulyás és az őt követő nagykövetek már a Kongói Népi Köztársaságba és São Tomé és Príncipe-re is akkreditálva voltak.

szocialista országok is követséget fognak felállítani az országban.⁹ Ez az indoklás tulajdonképpen össze is foglalja, hogy milyen érdekek motiválták Magyarországot kétoldalú kapcsolataiban.

A 1981-ben aláírt, két évtizedre szóló Barátsági és Együttműködési Szerződést megelőzően hazánk egyezmények sorát kötötte meg Angolával 1977-79 között: műszaki-tudományos együttműködési megállapodást, kereskedelmi, kulturális egyezményt, egészségügyi, televíziós együttműködési, bankközi, pártközi és pártközi ifjúsági együttműködési megállapodást, az angolai Volt Frontharcosok Államtitkársága és a magyar Partizánszövetség együttműködési megállapodását, mezőgazdasági minisztériumok közötti, írószövetségek közötti megállapodást, csak néhányat említve.¹⁰

Gulyás András 1987. évi éves nagyköveti jelentésében így határozta meg Magyarország akkori pozícióját Angolában: „Sikerült biztosítani szerény, de elismert jelenlétünket”.¹¹ Az akkor tizenegy éve működő nagykövetség számára ez jelentős haladás volt abból a szempontból, hogy az intézményes kapcsolatokat gyakorlatilag a nulláról kellett kiépíteni. A függetlenség előtt, 1967-től kezdve ugyan már segítette az ország az MPLA-t a Magyar Szolidaritási Bizottságon keresztül katonai segélyszállítmányokkal, ösztöndíjasok képzésével, sebesültek gyógykezelésével, ezek azonban nem teremtettek olyan alapot, amelyre könnyen és gyorsan építeni lehetett volna. Emellett a kapcsolatok kiépítésében a kezdeményezést legtöbbször a magyar félnek kellett felvállalnia: „mi voltunk azok, akik jártunk a nyakukra, és ajánlottunk fel ezt-azt, ilyen segítséget, olyan lehetőséget, tehát minden fordítva történt. Mert ők nem tudták, hogyan kell, nem volt benne gyakorlatuk”.¹² A tervek megvalósítása legtöbb esetben szintén azon múlt, hogy Magyarország mennyire szorgalmazta az együttműködést egy-egy adott területen: „Többször a nagykövetség kezdeményezése, aktivitása mozdított ki a holtpontról egy-egy olyan ügyet, amely az angolai szervek bürokratikus rendszerében elakadt”.¹³ Ennek két fő oka az államigazgatásban dolgozók tapasztalatainak hiánya és alacsony képzettsége, illetve az általános szervezetlenség volt. Előbbit még a gyarmati időkből örökölték, az angolai lakosság nagy tömege ugyanis nem vehetett részt az oktatásban, szakképzésben, és javarészt épp ebből a rétegből kerültek ki a függetlenség után vezető pozíciót betöltő személyek. Az utóbbi akadályozó tényező ugyanakkor egyrészt annak volt köszönhető, hogy Portugália az Alvori egyezmény megkötése után nem készítette fel az országot az önálló

⁹ A Szovjetunió, Kuba, a Német Demokratikus Köztársaság, Jugoszlávia és Bulgária ekkor már készen állt arra, hogy megnyissa külképviseletét, és Románia is küldött ki diplomata csoportot.

¹⁰ Magyar Országos Levéltár 004813/1982 júl. 19.

¹¹ Magyar Országos Levéltár 003551/1987 jún. 23.

¹² Interjú Árgyelán Sándor volt luandai magyar nagykövettel, 2005. november 4.

közigazgatásra. Nem mellőzendő tény másrészt, hogy az országban 1975. óta – ugyan rövidebb-hosszabb békésnek mondható időszakokkal – polgárháború dúlt.

Az éremnek azonban másik oldala is volt az együttműködés akadozását tekintve. Kolesza Sándor 1982-es nagyköveti jelentésében azt írja, „[a] Budapestről ideérkező hírek és intézkedések azt mutatják, hogy a magyar pénzügyi, gazdasági irányító szervek »leírták« Angolát”. Továbbá, Dos Santos elnök 1981 októberi, magyarországi hivatalos látogatása előtt „az angolai vezetés azt gondolta, a magyarok nem különösebben érdekeltek az együttműködésben, és vezetőink ellenkező ígéretei ellenére továbbra is így látják”.¹⁴ Ha a körülményeket megvizsgáljuk, látjuk, hogy ez a „leírás” látszatát keltő hozzáállás leginkább a magyar gazdaság súlyosbodó helyzetének, az ebből következő takarékoságnak volt köszönhető. Emellett annak, hogy Angola 1981-től kezdve egyre kevésbé tudta törleszteni felénk halmozódó tartozásait. Hivatalosan viszont az országot továbbra is „kiemelt relációként kezeltük” Fekete-Afrikában.¹⁵ Az angolai vezetés összességében pedig értékelte a magyar segítségnyújtást és együttműködést. Külpolitikájában azonban két különböző kategóriát alkalmazott, és Magyarország az európai szocialista országok közül a másodikba került.¹⁶ Az első kategóriába Kuba és a Szovjetunió, valamint Lengyelország, az NDK és Jugoszlávia tartozott. Magyarországgal egy kategóriába esett Románia, Csehszlovákia, és Bulgária is, annak ellenére, hogy a bolgárok sokkal inkább élen jártak a kapcsolatépítésben, mint mi.

A magyar szakértelem exportja

Magyarország és Angola kétoldalú kapcsolatainak gerincét szakértők kiküldése és ösztöndíjasok fogadása adta. A szocializmus idején Magyarország mintegy 57 fejlődő országgal kötött Műszaki-Tudományos Együttműködési (MTE) megállapodást. Angolával 1977. szeptember 2-án Luandában írta alá hazánk az egyezményt. Az együttműködés szervezése, koordinálása a TESCO (Nemzetközi Műszaki-Tudományos Együttműködési Iroda) állami vállalat feladata volt, amely 1977 júliusában saját képviselőt is nyitott Luandában. Ez később (1982-ben) bezárt, és a maputoi képviselő járt át évente háromszor-négyszer az angolai fővárosba, egészen 1986-ig, amikor a mozambiki iroda is megszűnt.

¹³ Magyar Országos Levéltár 003175/1986 máj. 28. Nagyköveti beszámoló (Gulyás András).

¹⁴ Magyar Országos Levéltár 006951/1982 dec. 21. Nagyköveti beszámoló (Kolesza Sándor).

¹⁵ Magyar Országos Levéltár 003196/2/1985 aug. 29.

A szakértőküldés 1978 elején indult meg a KGST 1977. áprilisi ülésének ajánlásai szerint. Ezen az ülésen a KGST-tagok megegyeztek, hogy 1977-ben 900 fővel, 1980-ig pedig közel 6000 fővel nyújtanak segítséget Angolának – Magyarország ebből évente ötven fő kiküldését vállalta. A közös elgondolás az volt, hogy a szocialista országok biztosítják a vezető kádereket öt-tíz évre, és közben kinevelik az angolai utánpótlást.¹⁷ A szakértők legtöbbször azonban nem pusztán tanácsadásra, hanem tényleges, operatív munkára is kellettek, hiszen az angolaiak általában nemcsak a termelés vezetési és elméleti kérdéseihöz, hanem a technikai oldalához sem értettek.

1980-ig az angolai igényre tervezett 134 főből azonban csak 33 magyar szakember érkezett ki. A kiküldöttek száma az évek során folyamatosan csökkent, noha az angolai fél mindig újabb és újabb szakértők kiküldését kérte, és az időtartamokat is általában rövidnek tartotta. Budapestnek azonban – miként a nagyköveti jelentésekben többször is elhangzott, és Bene István, a TESCO akkori egyik vezérigazgatója egy 1989 augusztusában készített háttéranyagában is leírta – „tekintettel arra, hogy az angolai fél legalapvetőbb vállalásait – lakás és közlekedés – nem [tudta] biztosítani, [nem volt] módunk nagyobb létszámban szakértőket kiküldeni”.¹⁸ Emellett, az „angolai fél [nem volt] kellőképpen felkészülve a külföldi szakértők fogadására: lassan válaszol[t] a felajánlott szakmai anyagokra, a belső szervezés hiányosságai miatt pedig nehezen tud[t]ák a foglalkoztatást és a technikai feltételeket biztosítani.”¹⁹ Mindezek – Kuba kivételével – a többi szocialista ország szakemberküldését is erőteljesen visszafogták. A teljes képhez azonban az is hozzátartozik, hogy sok esetben Magyarország sem ajánlott fel más személyt, ha valaki lemondta az utazást, nem mindig küldött ki időben a szakmai anyagokat, vagy éppen nem is tudta összegyűjteni a megfelelő embereket.²⁰

A finanszírozást tekintve egy szakértő lehetett „térítéses” vagy „térítésmentes”. Az előbbi esetében minden költséget Angola állt, és ha nem tudott a szakértő képzettségének megfelelő fizetést felajánlani, akkor – a magyar Pénzügyminisztérium tartós kiküldöttekre vonatkozó rendelete alapján – hazánkknak kellett ezt kipótolni. Térítésmentes szakértő esetében Angolának általában csak az utazás költségét kellett fedeznie, de a legtöbb esetben ezt is Magyarország állta. Ugyanakkor, a lakhatási, ellátási, és közlekedési lehetőséget mindkét

¹⁶ A hazai levéltári anyagokból nem derül ki, hogy melyek voltak a kategorizálás szempontjai. A luandai Külügyminisztérium korabeli belső feljegyzései erre valószínűleg választ adnának. Magyar Országos Levéltár 00754/1/1978 máj. 6.

¹⁷ Magyar Országos Levéltár 002389/44/1981 dec. 3.

¹⁸ Magyar Országos Levéltár 003329/1989 aug. 8.

¹⁹ Magyar Országos Levéltár 005985/3/1977 dec. 14.

²⁰ Magyar Országos Levéltár 00670/1980 jan. 23.

esetben az angolai félnek kellett (volna) biztosítania. Azonban, ahogyan egy alkalommal Roberto de Almeida kereskedelmi miniszter is „javasolta”, e költségeket is leginkább saját erőből kellett Magyarországnak fedeznie.²¹ Az összes kiküldött szakértőnek egyébként csak a 10%-át adta Magyarország térítésmentesen. Képzettségüktől és tapasztalatuktól függően a szakemberek havi 730-1290 dollárnyi fizetést kaptak, ami akkor különösen magas összegnek számított.²² A külföldi kiküldetés abban az időben amúgy is magas presztízst élvezett, így sokan a körülmények és a veszélyek ellenére is vállalták volna.²³ Sőt, a hamarabbi hazajövetel helyett a hosszabbítás szándéka volt jellemző. Ha fel is merült valamilyen probléma, ez leginkább a nyelvtudással kapcsolatban lehetett, mivel a portugál nyelvismeret abban az időben itthon elég ritka volt. A TESCO egyébként nem tartozott teljes felelősséggel azért, hogy milyen körülmények várták szakértőit, ugyanis azok nem kerültek az ő alkalmazásába. Ő csak a szakembert „elengedő” belföldi munkahellyel kötött szerződést, és csak a szervezés volt a feladata.

Szakértőküldésünk egyik legsikeresebb területe a mintegy hat éven át tartó, Tallós György – akkor már nyugalmazott Magyar Nemzeti Bank-elnökhelyettes – vezette gazdaságpolitikai szaktanácsadás volt.²⁴ A magyar közgazdászok 1984 és 1990 között luandai és budapesti konzultációkon adtak tanácsokat, és véleményeztek írásban dokumentumokat devizagazdálkodási, bankszervezeti, költségvetési és külkereskedelem-szervezési kérdésekben, adó-, biztosítási és vámügyekben, valamint előadásokat tartottak pl. a magyar bankszervezetről, a nemzetközi pénzügyi szervezetekkel kapcsolatos magyar tapasztalatokról. Nagy szerepet vállaltak az 1987-es gazdasági reformprogram kidolgozásában is. A tanácsadás égisze alatt 1985 tavaszán tizenhat közgazdászt, 1987 őszén pedig hat bankszakembert is fogadtunk három hónapos, illetve nyolchetes továbbképzésre. A delegáció résztvevői voltak többek között két későbbi magyar pénzügyminiszter, Kupa Mihály és Bokros Lajos, illetve Bódy László MNB-alelnök is.

Tallós egy 1988-as jelentésében munkájuk legnagyobb eredményeként két dolgot emelt ki: egyrészt sikerült Angolát „meggyőzni arról, hogy a centralizált tervgazdasági modell az

²¹ Magyar Országos Levéltár 003292/1978 máj. 6.

²² Interjú Zács Ágostonnal, a TESCO nemzetközi referensével, 2006. október 25.

²³ Interjú Virágh Attilával, a Budavox vállalati kiküldöttjével és feleségével, 2006. november 8.

²⁴ A tanácsadás Dos Santos elnök személyes kérésére indult. 1983 októberében levélben kérte Kádár Jánost, hogy minél előbb küldjünk a költségvetési politika, devizapolitika, az állam és vállalatok közötti kapcsolatok és a monetáris és hitelpolitika területén magasan képzett tagokból álló küldöttséget, mely az évtized eleje óta éleződő pénzügyi-gazdasági válságban segítene egy sürgősségi program (a későbbi Plano Global da Emergência) kidolgozásában. Bár szakértőink többször is tapasztaltak néhány középszinten lévő angolai vezető részéről ellenállást, maga az elnök személyesen támogatta az együttműködésünket, és több alkalommal is személyes

angolai körülmények közt sikerrel semmiképpen sem alkalmazható”, illetve a delegáció tagjai „1984 tavaszán [első látogatásuk alkalmával] észrevételeikkel eredményesen hártottak el egy elhamarkodott, gazdaságilag megalapozatlan és technikailag sem előkészített pénzreformot, közvetlenül annak bevezetése előtt”.²⁵ Magyarország saját érdekeit áttételesen leginkább azzal szolgálta a tanácsadás, hogy – a szakértők folyamatos segítségét biztosítandó – Angola egy ideig gondoskodott arról, hogy ne legyen hazánk felé tartozása. Így Magyarország volt az egyetlen, amelynek, ha rövid időre is, de nem voltak lejárt kintlévőségei az országban.²⁶

A szaktanácsadás költségeinek nagy részét Angola fedezte, Magyarország évente közel 6,5 millió forintot költött el rá. Az utolsó konzultációra Budapesten 1990. július 10-13. között került sor. Az angolai fél nem készítette el a találkozóra a megbeszélte gazdasági dokumentumokat, pénzcserét hajtott végre, amit mi elleneztünk, és nem adott időpontot a következő, novemberi konzultációra sem.²⁷ Ez utóbbi következtében hallgatólagosan véget is ért a Tallós-delegáció munkája.

1977 és 1989 között közel 140 magyar szakértő dolgozott Angolában, vagy már meglévő, és a felszabadító háborúban épen maradt, vagy a magyar kereskedelmi szállítások révén létrehozott ipari és mezőgazdasági üzemekben, telepeken. A legnagyobb létszámú szakértő csoport a fővárostól mintegy 40 km-re, Vianában létesített autóbusz összeszerelő üzemben, és a Caxito melletti Manauto 3 nevű nagyjavító-telepen dolgozott. Előbbiek Volvo alvázakra szereltek Magyarországról szállított Ikarus karosszériát, utóbbiak pedig az Ikarus buszok motorgenerálásával és karosszéria javításával foglalkoztak. Emellett két magyar gumiiipari szakértő segítségével újjáindult a luandai gumigyár, és dolgoztak kinn magyar műszaki rajzoló, malomipari, gépipari-kohászati és geológus-vízkutató szakemberek is, a 80-as évek végén pedig egy magyar közgazdász a tervminiszter személyes tanácsadója volt.

A magyar mezőgazdasági szakoktatók Uíge tartományban megszervezték a Kangolai Mezőgazdasági Középiskola újjáindítását, és talajvédelmet oktattak. A Gödöllői Agrártudományi Egyetem (GATE) egy munkatársa 1979-81 között három évet töltött kinn a huamboi főiskolán mint növénytermesztési szaktanácsadó és oktató, valamint részt vett az egyetem melletti tangazdaság kialakításában.²⁸ Magyar baromfitenyésztők segítettek megszervezni az országos tenyésztési hálózatot. Közel egy tucat állatorvosunk dolgozott a különböző tartományokban, hazánk részt vállalt a KGST 1980-as állategészségügyi, oltási

---

óhajaként hangsúlyozta. Magyar Országos Levéltár 005687/1983 okt. 27., ill. Magyar Országos Levéltár 001811/12/1986 okt. 20.

²⁵ Magyar Országos Levéltár 00364/3/1988 szept. 21.

²⁶ Magyar Országos Levéltár 002980/1988 jún. 20. Éves nagyköveti jelentés (Németh József).

²⁷ Külügyminisztérium Irattára 793/1991 jan. 7.

kampányában is, az Agrober és a GATE közreműködésével pedig egy magyar haltenyésztési szakértő dolgozott Huamboban két évig.

Magyar gyógyszereszek továbbá egyesítettek két gyógyszerlabort, és létrehozták az első angolai gyógyszergyárat. A Magyar Vöröskereszt egyik szakértője, Dr. Kovách Gergely 1976-ban az Angolai Vöröskereszt irányításában és az országos véradó szolgálat megteremtésében működött közre tanácsadóként, 1980-ban pedig tanulmányt készített a luandai mentőszolgálat megszervezésének módjáról.²⁹ A szervezet másik szakértője, Dr. Horváth Imre, 1981 áprilisa és júniusa, valamint szeptembere és novembere között két tanfolyamot is tartott tizenöt angolai Vöröskereszt-dolgozónak az alapfokú elsősegélynyújtásról és a házi betegápolásról.³⁰ Segítségével jött létre az Angolai Vöröskereszt Oktatási Központja, és részt vett az országos mentőszolgálat továbbfejlesztésében.³¹ Magyarország emellett küldött ki sebészt, nőgyógyászt, szülésznőt és virológust is, valamint – angolai kérésre – úszó- és futballedzőt.

Az „ittthon maradt” magyar szakértelem is vonzó volt Angola számára: már 1965-től rendszeresen fogadtunk gyógykezelésre, és legtöbbször végtagpótlásra, katonasebesülteket. 1983-tól félévenként 10 katona kezelését vállalta Magyarország, ezt szintén térítésmentes segélyként kapta az angolai hadsereg, csak az útiköltséget kellett fedezniük.³² A rehabilitáció az akkori Állami Fodor Szanatóriumában történt.³³

Segélypolitika és informális reklám: az ösztöndíj-programok

A gyarmati éra oktatási politikája és rendszere következtében Angola a függetlenség kikiáltását követően égető szakemberhiánnyal nézett szembe, ezért a középfokú végzettségű szakemberek voltak a legfontosabbak számára. 1988-ban az angolai Tervminisztérium úgy nyilatkozott, hogy a következő négy évre való szakemberszükségletük 80-90%-ának középfokú végzettséggel kellene rendelkeznie, és lehetőség szerint az oktatók képzésére kellene helyezni a

²⁸ Magyar Országos Levéltár 003826/1988 szept. 20.

²⁹ A Vöröskereszt egyébként a szakértőküldésen és tanulmányútra történő fogadáson kívül a humanitárius segélyezésben is élen járt. Nemcsak saját gyűjtéseket szervezett, hanem rajta keresztül segélyezett a Külügyminisztérium is. 1975 és 1985 között összesen több mint 50 millió forint értékű élelmiszer-, gyógyszer- és ruhasegély érkezett Magyarországról. A segélyezésben a Szolidaritási Bizottság, a Szakszervezetek Országos Tanácsa, a Magyar Nők Országos Tanácsa, és még maga az MSZMP is részt vett. Forrás: Magyar Országos Levéltár 002091/1987 márc. 25. Magyar-angolai kapcsolatok összefoglaló.

³⁰ Vöröskereszt Irattára 1981. nov. 16. Dr. Horváth Imre jelentése.

³¹ Vöröskereszt Irattára 1980. márc. 13.

³² Magyar Országos Levéltár 003343/1983 máj. 16.

³³ Interjú Szigetvári Istvánnal, a Honvédelmi Minisztérium nemzetközi együttműködéssel foglalkozó osztályának akkori angolai referensével (2006. november 23.).

hangsúlyt. Ambrósio Lukoki oktatási miniszter 1977-ben kért levélben középiskolai tanárokat: Magyarországtól 11 fizika, 11 kémia, 21 matematika, 11 biológia, 11 geológia és 5 művészeti oktatót. Arra azonban, hogy tanárokat küldjön ki, és – így jóval kevesebb pénzből megoldva – helyben képezze ki az angolai munkaerőt, Magyarország már az együttműködés legelején sem tudott vállalkozni. Lukoki azt szerette volna, ha térítésmentesen küldjük ki oktatóinkat, akik portugálul, de legalább spanyolul beszélnek. Hazánkban azonban nem volt ennyi szabad és legalább a két nyelv egyikét beszélő reálszakos tanár.

Így maradt az ösztöndíjasok fogadása, amely kétféleképpen történt. A középfokú vagy posztgraduális képzésekre és a rövidebb-hosszabb tanulmányutakra az MTE keretében és a TESCO szervezésében érkeztek az angolai diákok. Az ösztöndíjakat állami szervek, az MSZMP és különböző társadalmi szervezetek (úgy mint a Szakszervezetek Országos Tanácsa, vagy a Magyar Szolidaritási Bizottság) ajánlották fel. Az MTE egyezmény megkötésekor évente ötven ösztöndíjas fogadásában állapodtak meg az országok, de 1983 júniusában a keretet Magyarország lecsökkentette harmincra, és a keret ennyi is maradt a rendszerváltásig. A TESCO által 1992-ben készített összeállítás szerint 1977 és 1987 között többek között 26 autószerelő technikust, 21 gyógyszerészt, 18 baromfitenyésztőt, 27 elektroműszerészt képzett ki vagy képzett tovább az ország.³⁴ A TESCO révén a Gödöllői Agrártudományi Egyetem is indított három hónapos állattenyésztési továbbképző tanfolyamokat angolai szakemberek részére, 1986-ban pedig fogadtunk három futballedzőt is egy-egy hónapos továbbképzésre.

A (nem katonai) felsőfokú ösztöndíjasok fogadását a két ország közötti kulturális egyezmény és különböző munkatervek szabályozták, és a Művelődési Minisztérium Külföldi Ösztöndíjas Osztályához tartozott. A teljes egyetemi, főiskolai képzésre érkező diákok a legkülönfélébb szakokon tanultak, mint például orvosi, gépészmérnök, villamosmérnök, jog, élelmiszerkémia, zoológus, közgazdász, vállalkozásszervezés, térképész, geofizika. Emellett rövid tanulmányútra is érkeztek küldöttségek felsőfokú ösztöndíjjal: például 1981-ben egy óvónő kéthónapos továbbképzésre, 1988-ban pedig két angolai kiadói szakember háromhetes tanulmányútra tapasztalatokat gyűjteni a hazai könyvkiadás fejlesztéséhez.

1989 előtt még évente tíz felsőfokú ösztöndíjat ajánlott fel Magyarország, 1989-ben viszont már csak hármat. 1991-től a térítésmentes képzés szünetelt,³⁵ és már csak térítésesre érkezhettek hallgatók, mivel a kormány egy határozatában megtiltotta a segélyezést.³⁶ 1981-ig Angola nem sok gondot fordított az ösztöndíjas lehetőségek kihasználására, később ugyan

³⁴ Külügyminisztérium Irattára 5371/1992 jún. 15.

³⁵ Külügyminisztérium Irattára 4087/1991 ápr. 17.

³⁶ Külügyminisztérium Irattára 272/1992 1991. nov. 7.

kitöltötte a keretet, de a jelöltek egy része nem mindig volt elfogadható nagyon alacsony képzettsége vagy magas életkora miatt. Nem mindig érkezett meg minden elfogadott jelölt sem, és az ösztöndíjat elnyertek közül is sokan lemorzsolódtak.³⁷ 1991-ig mintegy ötven angolai hallgató végzett csak.³⁸

A hazánkba érkező ösztöndíjasokat Angola választotta ki, így a jó kapcsolatok megléte volt az egyik rosta. Angola egyébként csak az oda és visszaút költségét fizette, minden mást a magyar állam fedezett. Az egyik általános probléma az ideérkezők alacsony képzettségi szintje volt, hiszen odahaza legtöbbször kimaradt az oktatási rendszerből. Ez leginkább a felsőfokú ösztöndíjak esetében okozott gondot, de a középfokú tanfolyamoknál is alakítani kellett a képzésen. Például az 1978-ban baromfitenyésztési oktatásra érkezettek iskolai előképzettsége a magyar 6. osztálynak felelt meg, ezért először az alapismereteiket kellett pótolni, és csak utána vettek részt a betanított szakmunkás képzésen.³⁹ Zács Ágoston elmondása szerint legtöbbször egyébként nagyon jól érezte magát nálunk, és sokan próbáltak meg valahogyan tovább maradni.⁴⁰ Ezért politikai megfontolásból egy idő után a magyar fél engedélyezte nekik, hogy három év után szabadságra hazamenjenek azért, hogy az angolai valósággal való kapcsolat ne szűnjön meg.

Az ösztöndíjas fogadás legnagyobb volumenű fejezete azonban a négyéves tiszti és a kétéves tiszthelyettesi kiképzés volt a budapesti Zalka Máté Katonai Műszaki Főiskolán, a szentendrei Kossuth Lajos Katonai Főiskolán, és a debreceni Légvédelmi Kiképző Központban. 1983 és 1992 között több mint száz angolai hallgató végezte el tanulmányait nálunk, és hazatérés után rendszerint a legmagasabb pozíciókba kerültek. A képzéseket a TAN-1, TAN-2, TAN-3, TAN-4 jelű külkereskedelmi szerződések és módosításaik szabályozták, melyeket a védelmi tárca képviselőjében a Technika külkereskedelmi vállalat kötött meg az angolai Honvédelmi Minisztérium Nemzetközi Együttműködési Kabinetjével. Az évek során a keret egyre bővült, 1988-ra például már évente 20 tiszthelyettes és 30 tiszt kiképzését vállaltuk, előbbit ingyenesen, utóbbit pedig havonta 400 USD ellenében.⁴¹ A létszám mellett a szakok is változóak voltak: úgy mint gépesített lövész, híradó, légvédelmi rakéta, rádiólokátor, páncélos- és gépjárműtechnika, hadtáp, vegyivédelem, katonai pénzügy. Képzésük a hazai viszonyokhoz is alkalmazkodott: például számukra a lövészet nem volt szükséges ugyanakkora óraszámban,

³⁷ Magyar Országos Levéltár 00725/5/1988 szept. 5.

³⁸ Külügyminisztérium Irattára 4087/T/1991 ápr. 17.

³⁹ Magyar Országos Levéltár 00682/1980 jan. 23.

⁴⁰ Interjú Zács Ágostonnal, a TESCO nemzetközi referensével, 2006. október 25.

⁴¹ Magyar Országos Levéltár 003259/1985 jún. 12.

mint a magyar tisztek számára, hiszen javarészüket gyakorlatilag a harcmezőről ült be az iskolapadba, és már élesben lőtte előtte azt, amit ott még csak gyakorolt volna.⁴²

Mivel Angola pénzügyi problémái a nyolcvanas évek közepétől egyre súlyosbodtak, ezért „nehéz devizahelyzetére hivatkozva” a hallgatók képzését már nem fizette határidőre és teljes összegben. Többször kérte a határidők módosítását, a törlesztések azonban azt követően is csúsztak. A Technika Vállalat kereskedelmi igazgatója 1992. július végi levelében 720.800 dolláros teljes tartozást jelzett az angolai félnek.⁴³ Végül 1992 augusztusában a még nálunk tanuló 82 katonai ösztöndíjast hazahívták. Ezt Manuel Quarta „Punza”, Prágából akkreditált angolai nagykövet azzal magyarázta, hogy kormánya el akarta kerülni azt, hogy az UNITA azzal vádolhassa, külföldön katonai tartalékai vannak.⁴⁴ Ezzel befejeződött az angolai tisztek és tiszthelyettesek magyarországi képzése, noha adósságuk a mai napig rendezetlen maradt.

A szakértőküldés és ösztöndíjas fogadás azon túl, hogy a magyar segélypolitika részeként segítette az angolai gazdaság és humán tőke fejlődését, gyakorlatilag informális reklámként is szolgált volna – a tervek szerint legalábbis – a magyar gazdaság megismertetésére, a magyar termékek számára piacok felkutatására, valamint különféle nyersanyagok beszerzésére, amelyekkel mi nem rendelkezünk. A valóságban azonban az elképzelések csak részben váltak valóra. Még ha szakértőink segítették is az üzleti kapcsolatok kiépítését, és az angolai ösztöndíjasokkal Magyarország igyekezett megismertetni gazdasági termelésének „eredményeit”, ez a kereskedelmi forgalomban nem érződött látványosan. A hazánkban szükséges nyersanyagok beszerzése pedig angolai árualap hiányában, pontosabban a föld mélyén maradó ásványkincsek, illetve az el nem vetett magok, vagy betakarítatlan termények miatt egyáltalán nem valósult meg. A konkrét eredmények eléréséhez – két szóban összefoglalva – két dolog lett volna szükséges: nagyobb tőke és több idő.

---

⁴² Az egyes szakokra Angolának minimálisan 5 főt kellett terveznie. A küldendő hallgatók kiválasztását ő végezte, de legalább tíz osztályos vagy annak megfelelő végzettséggel rendelkezőket lehetett csak elküldeni. Sok esetben azonban végül nem érkezett meg annyi hallgató, mint ahány helyet biztosítottunk. De előfordult az is, hogy át kellett ütemoznünk a tiszthelyettesek csoportját a következő tanévre, mivel a képzési szerződés aláírása többszöri sürgetésre sem történt meg. Magyar Országos Levéltár 00280/2/1986 jún. 25.

⁴³ Ez hivatalos MNB árfolyamon akkor közel 56 millió forintot jelentett. Külügyminisztérium Irattára 272-3/1992 júl. 31.

⁴⁴ 1991. május 31-én az MPLA és az UNITA megkötötte első békeegyezményét, a Bicesse-i Egyezményt, amely előírta a két fél hadseregéből toborzott közös haderő felállítását, a hadseregbe nem belépők számára pedig a kötelező lefegyverzést és leszerelést. A békekötés ellenére a két fél közötti viszony azonban továbbra is feszült maradt. Ennek egyik fő oka az volt, hogy egyik oldal sem volt hajlandó teljesen leszerelni haderejét, felkészülve arra a helyzetre, ha

Ikarus busz, híradástechnika, gyógyszerek, naposcsibe – Angola mint felvevőpiac

Magyarország „szürkeállományán” kívül igyekezett ipari és mezőgazdasági termékeinek is piacot találni Angolában. 1977 szeptemberében kereskedelmi hazánk megállapodást kötött Angolával, legnagyobb kedvezményes elbánást, gazdasági vegyesbizottság létrehozását, valamint szabad devizában történő elszámolást ígérve. A Külkereskedelmi Minisztérium még ebben az évben kereskedelmi kirendeltséget is alapított, igaz ekkor még csak a magyar nagykövetséghez tartozó kis „melléképületben”, mindössze egy írógéppel, egy asztallal és egy ládával, rajta pedig egy telefontal.⁴⁵

Ha már Magyarországnak szovjet nyomásra részt kellett vennie a KGST angolai tevékenységében, akkor azt igyekezett úgy megvalósítani, hogy számára is előnyös legyen. A „kölcsönös előnyök alapján történő együttműködés” hirdetése különösen a nyolcvanas évek közepétől, az ország saját gazdasági helyzetének súlyosbodásával és az angolai adósságok halmozódásával párhuzamosan vált hangsúlyossá. A két ország gazdasági-kereskedelmi kapcsolatai azonban a rendszerváltásig eléggé egyoldalúak maradtak: szinte kizárólag Magyarország exportált Angolába. A magyar külkereskedelmi vállalatok kértek ajánlatot kávé kivül szizálra és ipari gyémántra is, de Angola kávé kivül mást nem tudott felajánlani. Ez utóbbit is csak 1980-ig vásárolta hazánk, legközelebb majd csak 1986-ban vett a Monimpex kávé nagyon kis mennyiségben, mivel Angola mással már nem tudott fizetni.

Magyarország évente általában 4-5 millió dollár értékben exportált.⁴⁶ A fő tételeik az autóbuzsmotor, alkatrészek, karosszéria-elemek, telefonközpont, műszerek, gyógyszerek, vákumtechnikai cikkek, lábbeli, szárzészta, tenyésztozás, naposcsibe és takarmány voltak. A nagyköveti jelentések szerint 1979-ig az MNB igyekezett fékezni a magyar vállalatok angolai szállításait.⁴⁷ Feltehetően azért, mert tartott attól, hogy a cég- illetve bankhiteleket, amelyben az ügyletek döntő részben bonyolódtak, Angola végül nem fogja törleszteni. Hasonló okok miatt 1979-től pedig a Külkereskedelmi Minisztérium szabott meg időről-időre egy felső határt, amelyet a kivitelen nem lett volna tanácsos túllépni. 1985-re például 30-40 millió dollárnyi exportot tartott a Minisztérium reálisnak, ennél többre már csak kedvezőtlen feltételű kormányhitellel lett volna lehetőség. 1988-ban még 8,1 millió dollár volt a magyar kivitelen, de

---

újra kitörne a fegyveres konfliktus. 1992 nyarának végére tehát még mindig rendelkezett mindkét fél hadseregének döntő részével. Külügyminisztérium Irattára 6628/1992 aug. 28.

⁴⁵ A kirendeltséget Perjés Sándor állította fel, majd 1977 szeptemberétől Fiszter Tamás, 1981-től Edelenyi Iván, 1983-tól Schiller József, majd 1985-ben ismét Perjés Sándor vezette, aki később, 1989-ben a bezárást is levezényelte. Interjú Perjés Sándor volt kereskedelmi tanácsossal, 2006. november 27.

⁴⁶ Magyar Országos Levéltár 001016/1983. febr. 1.; 002295/1987 ápr. 7.; 001820/1988 márc. 28.

⁴⁷ Magyar Országos Levéltár 001016/1983 febr. 1.

hamarosan, a rendszerváltást követően a nullára estek vissza szállításaink.

A magyar Ikarus buszok Angolát is meghódították: 1979-ben a Mogürt külkereskedelmi vállalat tizenegy évre szóló megállapodást kötött az ENACMA angolai vállalattal magyar Ikarus autóbusz-karosszéria kiszállítására, amelyet a már említett vianai telepen szerelt rá Volvo és Scania alvázakra a székesfehérvári gyárból kiküldött egyszerre tíz-tizenkét szakember.⁴⁸ 1990-ig összesen 9000 db busz legyártása volt a terv. A céghitelben kivitelezett szállítás azonban – a törlesztések folyamatos csúszása miatt – általában lassan haladt, és az első hét évben a tervezett 9000 busznak csak a tizede készült el. Az autóbusz kooperáció másik ága a buszok motorgenerálása és karosszéria javítása volt a Manauto 3 telepen. A Mogürt 1980-ban kötött szerződést 1,5 millió dollár értékben alkatrészek szállítására és a pécsi Pannonautó szakembereinek kiküldésére. A Mogürtnek egy ideig az angolai vállalkozása volt a legnagyobb hasznot hozó üzlete az összes közül. Az autóbusz kooperáció kétségkívül látványos is volt, és a teljes magyar exportnak is mindvégig közel felét-kétharmadát adta. A 80-as évek végére azonban az angolai vállalat már egyre kevésbé tudott fizetni a szállításokért és a szakértőkért. Mivel az állami vállalat Mogürt is pénzügyi gondokkal küszködött, viszonzásul leállította a hitelben történő szállításokat.

Az autóbuszgyártással és javítással kezdetben nagy tervei voltak az angolai kormánynak. Még maga Neto határozta el, hogy a magyarok segítségével révén fogja megszervezni Luanda tömegközlekedését járművekkel, szervízzel és kiképzett személyzettel együtt. De a magyar gazdasági vezetésnek is nagy tervei voltak. Az angolai és a mozambiki gyárral és a szükséges alkatrészeket gyártó helyi magyar üzemekkel együtt egy egész Dél-Afrikát ellátó vállalkozást szeretett volna létrehozni. Ez azonban – mint tudjuk – nem valósult meg.

1981-től kezdve a BUDAVOX külkereskedelmi vállalat is folyamatosan szállított Angolába különböző, a Budapesti Rádiótechnikai Gépgyárban készült híradástechnikai cikkeket, URH és SWR berendezéseket, telefonközpont alkatrészeket. A Mogürt után általában a második legnagyobb forgalmat realizálta, 1986-ban például az angolai összexport közel harmadát. A szállítások értékének későbbi ingadozása évi 152 ezer és 2,5 millió dollár között tulajdonképpen a rendszertelen megrendeléseknek, és főleg az angolai fizetőképesség alakulásának, a szállítások leállításának, majd újraengedélyezésének volt köszönhető.

A Bábolnai Mezőgazdasági Kombinát 1979-től broyler csirkéket és tenyésztőjásokat szállított, amely angolai kivitelünknek körülbelül 15%-át tette ki, ám a program a 1980-as

évekre hanyatlani kezdett. A kétoldalú mezőgazdasági megállapodás keretében Magyarország Kadán létrehozott egy sertéstelepet is, Huamboban pedig az Agroinvest külkereskedelmi vállalat és a szarvasi Mezőgazdasági Főiskola szakemberei édesvízi haltenyésztő telepet indítottak be. Ezek azonban nem voltak annyira eredményesek, mint a baromfitenyésztő telep,⁴⁹ és a 80-as évek végén szintén bezártak.

A magyar külkereskedelem negyedik fő területe a kisserelt gyógyszerek és orvosi berendezések szállítása volt. Előbbit a MEDIMPEX gyógyszer-kereskedelmi vállalat végezte, és az exportnak körülbelül hasonló hányadát tette ki, mint a naposcsibe-ügylet. A MEDIMPEX jól kifizetődőnek tartotta az angolai üzletet, szívesen növelte is volna a jelenlétét.⁵⁰ Angola igénye szintén többszörös lett volna a nem létező hazai gyógyszergyártás és az egészségügyi ellátás katasztrofális szintje miatt, de fizetési nehézségei miatt a gyógyszer szállítások a nyolcvanas évek végére leálltak. Orvosi berendezéseket a MEDICOR szállított, 1981-ben például 20 millió dollár értékben a lubango-i és malanje-i kórházba.⁵¹

Az első években ruházati cikket is adott el Magyarország a Hungarotex és a Tanimpex révén, majd 1979-ben ezeknek majdnem 60%-os arányát az összes exportban a gépipari termékek váltották fel, például a Komplex vállalat nagy mennyiségű kombajnadapter szállításai. Emellett rengeteg terve volt még a magyar gazdasági vezetésnek, többek között például Tungsram lámpagyár és fénycsőgyár létesítése Huamboban, a Videotonon keresztül televízió-összeszerelés és -szerviz, kohászati, öntödei, kábelgyártási együttműködés, cipő- és konfekcióüzemek létesítése, vagy egyes trópusi növények angolai termesztése, mivel Kubában az ország ilyen irányú tervein nem váltak valóra. Sok egyéb tervhez hasonlóan azonban, mint kiderült, Angolában sem.

Leszállóágban

Az Angolai Nemzeti Bank 1981 szeptemberéig gondoskodott a Magyar Nemzeti Banknál lévő számlájának fedezetéről, ezt követően azonban már folyamatosan nőtt a rajta

⁴⁸ Kezdetben egyébként a karosszériákat Ikarus alvázakra szerelték, de ezek a buszok nem bírták a luandai „terepet”. Az emberek a hátsó részen összezsúfolódtak, és a túl nagy terhelés miatt az alváz kettétört, a busz hátulja leszakadt.

⁴⁹ A naposcsibéket a MALÉV IL-18-as teherszállító járatával vitték Budapest-Tripoli-Cano-Luanda útvonalon, majd onnan le még 500 km-re a Bábólna cacusoi telepéig, Malanje tartományban. Az elhullás nagy volt, gyakran az állatok közel fele is elpusztult a hosszú út során. A telep a nyolcvanas évek vége felé már hanyatlott, majd be is zárt, mivel Angola egyrészt szállításainkat már nem tudta fizetni, másrészt nehezen szerzett be takarmányt, sőt az is előfordult, hogy elegendő élelem híján a helyi lakosok ették meg a tápot. Magyar Országos Levéltár 002699/1980 ápr. 1.

⁵⁰ Magyar Országos Levéltár 002295/1987 ápr. 7

⁵¹ Magyar Országos Levéltár 002678/2/1981 máj. 21.

lévő tartozás. Így a két ország gazdasági kapcsolatai megtorpantak. Végül a Külkereskedelmi Minisztérium 1982 februárjában teljesen leállította a szállításokat, nem adott ki újabb céghitel-engedélyeket, a készpénzes ügylethez külön engedélyt kellett kérni, és csak harmadik országbeli bankgarancia mellett engedte a kiszállítást. Emellett Angolát a pénzügyi megítélés szempontjából szigorú elbírálás alá vont, egyedileg ellenőrzött „C” kategóriájú országok csoportjába sorolta.

Angola így kénytelen volt moratóriumot kérni, ahogyan minden hitelezőjétől, nyugati tőkés országoktól és a szocialista országoktól egyaránt. 1989-ig Magyarország többször kötött adósság-átütemezési megállapodást Angolával, és a törlesztések átmenetileg szépen lassan meg is indultak. Ebben nagy szerepet játszott az, hogy az angolai vezetés ügyelt arra, ne terheljék pénzügyi problémák a már említett Tallós-delegáció munkáját.⁵² Az adósság, amely a Pénzügyminisztérium adatai szerint 1998-ban már összesen 14 millió dollárra (2,7 millió dollárnyi tartozás és a különböző késedelmi kamatok) rúgott,⁵³ végleges behajtására az idők elteltével egyre kevesebb remény mutatkozott. Budai János pretoriai nagykövetnek az 1998 márciusában a Pénzügyminisztériumhoz küldött faxában az olvasható, hogy az angolai legfelsőbb vezetés prioritást állított fel a visszafizetésre, és „a magyar követelés ebben nem szerepel”. Az angolai adósságot végül 2002-ben – a kubai tartozással együtt – a külföldi adósságok egy részének kezelésével foglalkozó Magyar Követeléskezelő Rt.-nek adtuk át.

Bár az első adósság-átütemezés után a Külkereskedelmi Minisztérium újra engedélyezte a szállításokat, az utalások későbbi sorozatos elmaradása kedvét szegte a cég- vagy bankhitelben szállító vállalatoknak, és csökkentették kivitelüket. A nyolcvanas évek elejétől már maga a magyar gazdaság is súlyos nehézségekkel nézett szembe, és Angolához némiképp hasonlóan hazánk is adósságcsapdába került.⁵⁴ Magyarország helyzete ugyan kétségkívül sokkal jobb volt, hiszen a gazdaság és az infrastruktúra jóval fejlettebb volt. Ugyanakkor, az alapvetően térítésmentesen, más szóval „segélyezéssel” nyújtott szolgáltatásokra épülő külgazdasági kapcsolatokban, mint amilyen Angola esete is volt, takarékoskodni kellett. A takarékoskodást jól illusztrálja az 1987-ben kiutazó Németh József nagykövet alaputasítása: „a kapcsolatfejlesztésben keressük azokat a lehetőségeket, melyek csekély, számunkra elviselhető anyagi ráfordítással (pl. szolidaritási üzenetek, nyilatkozatok, gyógykezelés, üdülés, ösztöndíjak) számottevő politikai eredményt hoznak”, illetve „gazdasági kapcsolatainkban őrizzük meg azokat a területeket, melyeken eddig fizetőképes kereslet

⁵² Magyar Országos Levéltár 00364/3/1988 szept. 21.

⁵³ Külügyminisztérium Irattár 2767/1998 márc. 9.

⁵⁴ Pritz Pál: Magyarország külpolitikája a 20. században in: Gazdag Ferenc-Kiss J. László (szerk.): *Magyar külpolitika*

mutatkozott”. Továbbá: „Angolába irányuló nemzetközi segélyek esetén keressük a lehetőséget, ahol harmadik fél finanszírozásával megvalósuló programban kivitelezői vagy tanácsadó-szakértői feladatot elláthatnánk”.⁵⁵ 1986-tól azonban a TESCO, miután mozambiki irodáját is bezárta, inkább a forint kiadást igénylő ösztöndíjas képzést próbálta előtérbe helyezni, és nem szorgalmazta a devizakiadással járó szakértői csoportok kiküldését.⁵⁶ Magát a külföldi szakértők alkalmazását Angola is inkább csökkenteni akarta, mivel elég nagy összeget vont el az államkasszából. Sokuknak egyébként nem is tudott tényleges munkát adni, mert a termelés a gazdasági nehézségek miatt több üzemben állt, így kihasználatlanul voltak az országban.

Míg a nyolcvanas években egymást érték a különböző politikai és katonai delegációk, pártmunkás küldöttségek és társadalmi szervezetek látogatásai, pártvezetők, tisztek és tiszti házaspárok érkeztek nyaranta üdülésre, mindamellettt hogy a már eddig említett területeken építgették az országok a kétoldalú kapcsolatokat, a rendszerváltással Angola szinte teljesen kikerült a magyar külpolitika látómezejéből. A rendszerváltást követően ugyanis a hazai külpolitika elsődleges törekvése a nyugat-európai politikai, katonai és gazdasági közösségbe történő integráció, a szomszédos országokkal való viszony rendezése, a jószomszédi viszony kialakítása és az ott élő magyar kisebbségek érdekeinek és jogainak érvényesítése lett. Ez, valamint a szovjet tömbbel kialakított intézményes kapcsolatok leépítésének szándéka az Angolával fenntartott kapcsolatokra is hatással volt.⁵⁷ Kétoldalú kapcsolataink mind politikai, mint gazdasági téren minimális szintre süllyedtek vissza. Az utolsó államfői – egyben angolai részről bármilyen hivatalos – látogatáson 1989 szeptemberében Dos Santos már inkább csak a Magyarországon végbemenő politikai és gazdasági reformokról kívánt tájékozódni, újabb gazdasági megállapodásra pedig nem is törekedett. Hazai részről viszont elhangzott, hogy Magyarország ezentúl csak vállalati vagy banki szintű barterügyletben látja lehetségesnek a kereskedelmi kapcsolatokat (mivel Angola pénzzel szinte egyáltalán nem tudott fizetni), illetve esetleg az élelmiszeripar és könnyűipar területén.⁵⁸

1992 novemberében a fegyveres harc újbóli kirobbanása és az egyre romló biztonsági helyzet miatt a magyar Külügyminisztérium evakuálta a teljes luandai magyar nagykövetséget. Ekkor a külügyi tárca – az ENSZ fokozódó angolai szerepvállalása, a Biztonsági Tanácsban és

---

a 20. században. Budapest: Zrínyi Kiadó, 2004. 13. o.

⁵⁵ Magyar Országos Levéltár 003789/1987 okt. 9.

⁵⁶ Magyar Országos Levéltár 0033296/1989 aug. 8.

⁵⁷ Még akkor is, ha közben 1990-91 során Angolában is lezajlott egy hasonló rendszerváltás: áttérés az egypártrendszerrel és szocializmusról a plurális demokráciára és egy liberálisabb gazdaságpolitikára. Noha ez az áttérés és demokratizálódás tulajdonképpen még mai napig sem fejeződött be.

⁵⁸ Magyar Országos Levéltár 002050/17/1989 szept. 15.

az UNAVEM II.-ben⁵⁹ való magyar részvétel, valamint vagyonvédelmi szempontok miatt – még a mielőbbi visszatérést látta indokoltnak. 1993. június 30-án azonban külügyi költségvetési nehézségekre hivatkozva mégis hivatalosan bezárta a külképviseletet.⁶⁰

Utószó helyett – a jövő perspektívái

A külképviselet bezárását követően a magyar jelenlét gyakorlatilag már csak az ENSZ 1991 júniusa és 1995 februárja között szolgálatot teljesítő, a már említett Bicesse-i Egyezmény aláírását követő békefolyamatot ellenőrző UNAVEM II. misszióban, majd ennek meghosszabbításában, az UNAVEM III.-ban részt vevő tizenöt fős katonai, illetve tíz fős katonai és nyolc fős rendőri megfigyelői kontingensre korlátozódott. 1997-ben egyébként az 1988. óta Prágából Budapestre akkreditált angolai nagykövet, Manuel Quarta „Punza” levelet adott át Göncz Árpád köztársasági elnöknek, amelyben Dos Santos kifejtette, hogy szeretnék kétoldalú kapcsolatainkat a korábbi szintre emelni, mivel az együttműködés volumene elmarad a lehetőségektől. Azt írta, a kapcsolatfejlesztésben Magyarországnak kellene a hídfőállásnak lennie a térségben.⁶¹ 2001-ben Chicoty angolai külügyminiszter-helyettes érkezett Magyarországra, kezdeti lépésként a kapcsolatok újrafelvételére. Elmondta, a magyar vállalatok számára lenne lehetőség az angolai infrastruktúra újjáépítésében és az évente megrendezett angolai nemzetközi vásáron is részt vehetnének.⁶²

Magyarország az Európai Unióba való 2004-es belépésével a közös uniós kül- és biztonságpolitikához, valamint nemzetközi fejlesztéspolitikához is csatlakozott. Ez utóbbi Angola és Magyarország viszonylatában tulajdonképpen a nyolcvanas évek együttműködése folytatásának alapja is lehetne. Noha az afrikai ország nem szerepel hivatalos NEFE-partnerországainak listáján, ez a lista nem véges és nem módosíthatatlan. Bár az elmúlt néhány évben hivatalos szinten nem történt jelentős előrelépés kétoldalú kapcsolatainkban, a magyar vállalatoknak továbbra is számos lehetősége lehetne az angolai infrastruktúra újjáépítésében történő részvételre: akár szakértők kiküldésével, akár gépek és berendezések exportjával. Nagyobb projekteknél elsősorban multilaterális formában, harmadik fél finanszírozásával tudnának részt venni, mivel önálló afrikai beruházásokhoz általában még nem elég tőkeerősek.

⁵⁹ Az ENSZ Második Angolai Ellenőrzési Missziója – eredeti nevén: United Nations Angola Verification Mission II.

⁶⁰ Előbb a hararei, majd a lisszaboni követ akkreditálásával akartuk a diplomáciai úrt kitölteni, végül az ezredforduló után a pretoriai követet akkreditáltuk. Új külképviselet megnyitására ugyanis nem volt lehetőség, a korábbi 10 nagykövetség helyett is már csak 3 működött a fekete-afrikai térségben, azok is csak kis létszámmal.

⁶¹ Külügyminisztérium Irattár 5113-1/1997. máj. 30.

A korábbi együttműködés egyébként jó alapot teremthet a jövőbeni részvételre.⁶³

2004 szeptemberében Angola megnyitotta nagykövetségét Magyarországon, amely kétségkívül elősegítheti majd a kétoldalú együttműködést. João Miguel Vahekeni, Angola jelenlegi magyarországi nagykövete a kétoldalú kapcsolatok fejlesztésének néhány jövőbeli lehetséges irányáról a következőképpen nyilatkozott: „Nem arról van szó, hogy pénzt kérünk, egyáltalán nem. Angola egy hatalmas ország, amely az újjáépítés fázisában van. Újra kell építeni a lerombolt infrastruktúrát, a kis falvakat, újjászervezni az iskolákat, a mezőgazdaságot, és vezetni őket. Partnereket keresünk, mérnököket, orvosokat, geológusokat, stb., akik részt vesznek ebben az újjáépítésben”.⁶⁴

---

⁶² Külügyminisztérium Irattár 2801-1/2001. máj. 2.

⁶³ Egyébként az ellenzék azóta meghalt vezetője, Jonas Savimbi is úgy nyilatkozott, hogy ha Angolában kialakul egy másféle rezsím, akkor az NDK és a csehek részéről nem tartanának igényt az együttműködésre – a magyarok számára viszont lenne lehetőség az angolai piacon. Forrás: Interjú Gulyás András volt luandai magyar nagykövettel, 2006. november 24.

⁶⁴Interjú João Miguel Vahekenivel, Angola jelenlegi budapesti nagykövetével, 2006. október 25.